

Rapport 2007:7

Arkeologisk för- och slutundersökning

En boplats från romersk järnålder vid Gärstadverken

Rystad socken
Linköpings kommun
Östergötlands län

Anna Börjesson

En boplats från romersk järnålder vid Gärstadverken

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning och bakgrund	4
Topografi och fornlämningsmiljö.	4
Områdesbeskrivning.	4
Utredningen	4
Förundersökningen.	5
Syfte	5
Metod och dokumentation	6
Resultat och tolkning	6
Datering	6
Slutsats.	6
Referenser	7
Tekniska uppgifter.	9
Bilaga 1. Profilritningar	10

Ö S T E R G Ö T L A N D S   L Ä N S M U S E U M
K U L T U R M I L J Ö A V D E L N I N G E N

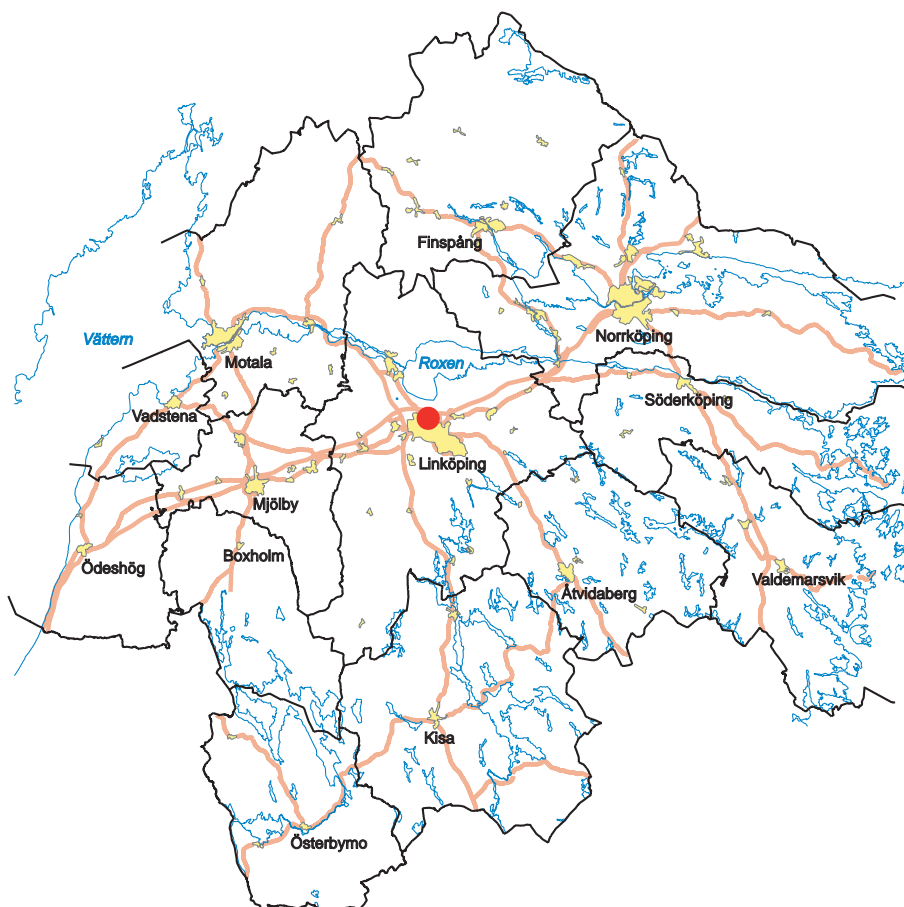
Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
lansmuseum@lansmus.linkoping.se • www.linkoping.se/lansmuseum

Sammanfattning

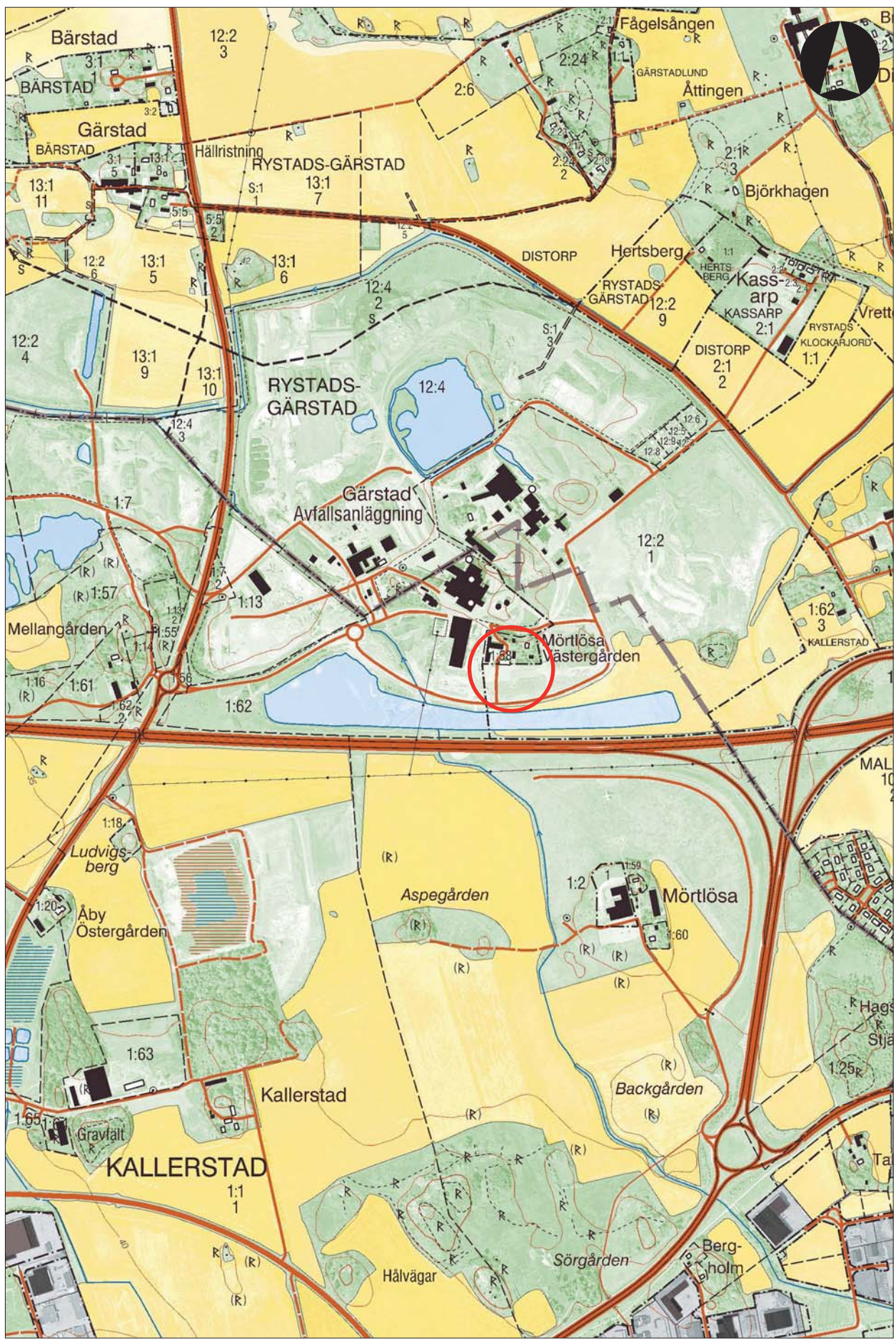
Östergötlands länsmuseum utförde under sommaren 2002 en arkeologisk utredning etapp 2 vid Gärstadverken, Rystad socken, Linköpings kommun. Utredningen följdes av en sammanslagen för- och slutundersökning som utfördes under oktober 2002. Undersökningen utfördes med anledning av schaktning för nybyggnation av förbränningspanna, vägbyggnation, ledningsdragning m m.

Vid undersökningen i samband med utredningen etapp 2 påträffades boplatslämningar i form av av flera stenskodda stolphål som utgör rester efter en eller flera byggnader. Vid förundersökningen och den direkt efterföljande slutundersökningen påträffades ytterligare stolphål, en härd och ett kulturlager. Ett stolphål har daterats till romersk järnålder. De övriga anläggningarna liksom kulturlagret antas härröra från samma tid, då lämningarna är mycket koncentrerade till en sydsluttning, på en plåtå i åkermarken söder om Mörtlösa Västergård.

Anna Börjesson
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur Digitala fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Inledning och bakgrund

Sedan mitten av 1970-talet har området använts även av Tekniska Verken under benämningen Gärstadverken. Till en början för avfallshantering och sedan även för energiproduktion för Linköpings fjärrvärmesystem.

Sedan förbränningsanläggningen togs i bruk 1981 har man tagit i anspråk delar av området för deponier av aska och slagg. Dels har äldre lertäkter fyllts igen och dels har man byggt deponier på höjden. Övriga verksamheter som har etablerat sig inom området är en bilskrotsanläggning. Före området industrialiserades användes platsen som jordbruksmark. Från denna period finns en äldre gårdsbildning, Mörtlösa Västergård. Området har sedan början av 1960-talet använts som industriområde av AB Svensk Leca där den högvärdiga förekomsten av finkornig lera har gett förutsättningar för produktion av lättklinker för byggindustrin.

Under våren 2002 utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk utredning etapp 1 inom området för Gärstadverken och AB Svensk Leca. Den arkeologiska utredningen föranleddes av ett nytt detaljplaneprogram för Gärstadorområdet. I första etappen planerades en ny panna för avfallsförbränning och omorganisering av upplag, deponier, trafik, vattenytor m m. I senare etapper kan ytterligare pannor för förbränning av avfall, fasta biobränslen eller andra bränslen komma att byggas. Det totala utredningsområdet omfattar ca 100 hektar. I söder begränsas området av E4:an, i väster av Ekängsvägen, i norr av Hargsvägen och i öster av Staby gård.

Under sommaren och hösten 2002 utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk utredning, etapp 2 och en för- och slutundersökning i samband med schaktning för vägbyggnation, ledningsdragning och anläggande av park på ovan rubricerade fastighet. Utredningen etapp 2 utfördes i juni-aug 2002. Förundersökningen och den direkt därpå följande slutundersökningen utfördes i oktober 2002 efter ett muntligt beslut, 2002-10-14, från Länsstyrelsen i Östergötlands län. Uppdragsgivare var Tekniska Verken i Linköping AB vilka även svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för fältarbetet var Marie Ohlsén. Vid utredningen etapp 2 medverkade Viktoria Björkhager och vid för- och slutundersökningen medverkade Emma Karlsson. Rapporten är skriven av Anna Börjesson.

Topografi och fornlämningsmiljö

Gärstad avfallsanläggning ligger i en mycket fornlämningsrik trakt där de flesta tidsperioder finns representerade. Under senare år har många nya fornlämningar påträffats vid markarbeten och exploate-

ringar. Närheten till Roxen och dess kringflöden har bidragit till att området varit attraktivt för såväl kommunikation och för bosättning.

Gärstadverken är beläget på ett av de ganska få impediment som finns i det flacka lerslättslandskapet sydost om Roxens sydspets. Området har tidigare huvudsakligen tillhört den vid laga skiftet utskiftade gården Mörtlösa Västergård i S:t Lars socken, men stora delar har också tillhört Gärstad i Rystad socken. Det aktuella området skärs av sockengränsen mellan Rystad och Linköpings S:t Lars socknar. Området låg tidigare centralt i den numera försvunna Näsby socken. När sockenbildningen upphörde delades socknen mellan de ovannämnda grannsocknarna. Ruinen av Näsby kyrka ligger någon km norr om exploateringsområdet. De kända fornlämningarna kring Gärstadverket är huvudsakligen från bronsålder och äldre järnålder. Bronsåldern representeras bl.a av en hållristningslokal vid Gärstad ca 500 m norr om det aktuella området. Norr om E4:an och ca 18 m väster om Ekängsvägen ligger en skärvstenshög (RAÄ 184). Vid Mörtlösa Södergård nära Mörtlösarondellen finns omfattande stensträngskomplex från äldre järnålder (RAÄ 134-136 och 178-179). Trakten söder om Roxen är rik på gravfält från järnåldern. Nämnas kan de stora gravfälten vid Malma, Tuna och Tägneby i Rystads socken. Namn med förhistorisk innebörd som Tuna, Tägneby och Bosgård i socknen kan noteras.

Områdesbeskrivning

Området är en del av ett ursprungligt relativt slätt landskap med inslag av bergpartier och åsar. Platsen har därefter omvandlats till ett påverkat industriområde med dominerande inslag av byggnader, täkter, upplag och deponier. Två större lakvattendammar finns inom området. De har tidigare utgjort lertäkter. Den ena ligger i den centrala delen och den andra ligger i den södra delen nära E4:an. Ett dike för dagvatten och behandlat lakvatten, benämnt Mörtlösadiket, rinner genom planområdet från Mörtlösa och ner till Stångån.

I närområdet finns flera registrerade fornlämningar. De utgörs av RAÄ 36 (gravfält), RAÄ 37 (gravfält), RAÄ 38 (stensättning), RAÄ 131 (flatmarksgravar), RAÄ 132 (gravfält och boplats), RAÄ 133 (stensättning) och RAÄ 288 (Staby gamla bytomt). Flera av dem är helt eller delvis undersökta och borttagna eller förstörda vid täktverksamhet. RAÄ 37 är endast delvis undersökt och dess begränsning är inte fastslagen.

Utredningen

Vid utredningen, etapp 2 öppnades ett stort antal sök-

Figur 3. A 4, stenskott stolphål. Påträffat vid förundersökning. Foto ÖLM.

schakt inom exploateringsområdet. Vid den framkom förhistoriska boplatstrester i form av flera stolphål, bränd lera och kol.

Förundersökningen.

Vid förundersökningen öppnades ett flertal schakt intill de schakt som togs upp vid utredningen. Dessutom öppnades en större yta upp inom förundersökningsområdet i anslutning till de anläggningar som påträffades.

I samband med förundersökningen påträffades sammanlagt åtta stolphål, bränd lera, kulturlager och kol. Stolphålen ingick i en huskonstruktion där takbärande stolpar och väggstolpar kunde urskiljas. De flesta stolphålen var stenskodda.

Strax intill huskonstruktionen fanns ett kulturlager. Det var 0,25 m tjockt och bestod av sotig, något humusblandad lera. I kulturlagret gjordes fynd av mindre bitar bränd lera.

Vid förundersökningen togs kolprov för ¹⁴C-analys.

Syfte

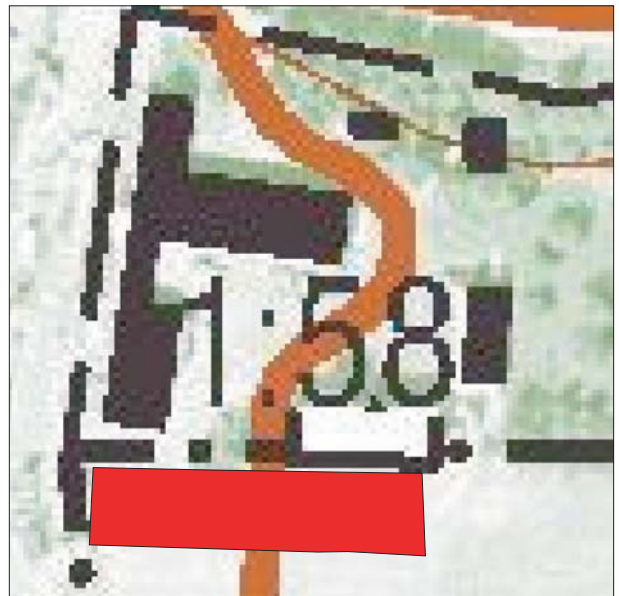
Syftet med förundersökningen var att utröna kulturlagens och anläggningarnas karaktär, omfattning och datering,

samt att tillse att lagskyddade fornlämningar inte berördes av markningreppen. Om mindre ingrepp kom att ske i fast fornlämning skulle lämningarna undersökas och dokumenteras. Om lämningarna hade en avsevärd omfattning skulle länsstyrelsens kulturmiljöenhet kontaktas för vidare beslut i ärendet.

Syftet med den arkeologiska slutundersökningen var att på ett vetenskapligt sätt undersöka och dokumentera de lämningar som framkommit i samband med utredningen och förundersökningen och som berördes av exploateringen.

Följande frågeställningar kunde ställas inför en slutundersökning:

- Till vilken/vilka tider kan lämningarna härledas?
- Vad innehåller kulturlagret?
- Kan en huskonstruktion tolkas bland boplatslämningarna?

Figur 4. Översiktsplan över det aktuella området för slutundersökning. Skala 1:1500

- Finns det andra lämningar/ konstruktioner inom området?
- Går det tidsmässigt att förlägga de nya lämningarna samtidigt med tidigare undersökta inom området för Gärstad avfallsanläggning och/eller i närområdet?

Metod och dokumentation

Den arkeologiska förundersökningen omfattade ca 30 000 m² och inom denna yta öppnades ca 50 schakt. Den arkeologiska slutundersökningen omfattade en yta om ca 800 m². Ytan banades av med grävmaskin ned till anläggningsnivå. Anläggningarna undersöktes för hand. Dokumentation utfördes i form av profilritning och fotografering samt inmätning med totalstation.

Resultat och tolkning

I en söderslutning påträffades i samband med förundersökningen sammanlagt 8 stolphål, bränd lera, kulturlager och kol. Vid slutundersökningen påträffades ytterligare 12 stolphål och 1 härd. Stolphålen har troligen ingått i en huskonstruktion. De flesta stolphålen var stenskodda. Området var plöjt och anläggningarna var därför kraftigt skadade.

Någon tydlig huskonstruktion kunde ej urskiljas i de bevarade anläggningarna av stolphål. Det troliga är att en eller flera förhistoriska byggnader varit belägna i området men även utbreder sig mot det redan exploaterade området norr om undersökningsområdet.

Strax intill byggnadslämningarna fanns ett kulturlager. Det var 0,10 m tjockt och ca 3-4 m x 25 m stort och bestod av sotig, något humusblandad lera.

Kulturlagret innehöll enstaka stenar, enstaka kol och små bitar av bränd lera. Bränd lera förekommer på forntida boplatser och anses vara rester efter lerklinkade husväggar, golv, ugnskonstruktioner eller andra vanligt förekommande lämningar på boplatser. Inga fynd har gjorts som kan visa vilken typ av aktivitet som bildat detta lager.

Stolphålen påträffades under lagret vilket kan tyda på att lagret är samtida eller yngre än bebyggelsen.

I den östra delen av slutundersökningsytan fanns ett 0,25 m tjockt lager som tolkas som att det inte tillhör de lagskyddade lämningarna.

Datering

Vid undersökningen togs kolprov för ¹⁴C-analys från fyllningen i ett av stolphålen, A1. Detta prov kan dateras till romersk järnålder, 120-410 e.Kr. (2 sigma, Ua-19899)

Slutsats

Vid förundersökningen i Gärstadverksområdet konstaterades rester efter en förhistoriska boplatser. Vid slutundersökning av denna boplatser i oktober 2002 hittades ett kulturlager och huslämningar som kan dateras till romersk järnålder. Detta boplatserområde kan jämföras med de kända fornlämningarna i närområdet som huvudsakligen är från bronsålder och äldre järnålder. Vid Mörtlösa Västergård undersöktes 1972 delar av ett gravfält från äldre järnålder. Vid Mörtlösa Södergård nära Mörtlösarondellen finns omfattande stensträngskomplex från äldre järnålder och trakten söder om Roxen är rik på gravfält från järnåldern.

Figur 5. Översikt över det schaktade området med E4:an i bakgrunden och Linköping vid horisonten. Foto ÖLM.

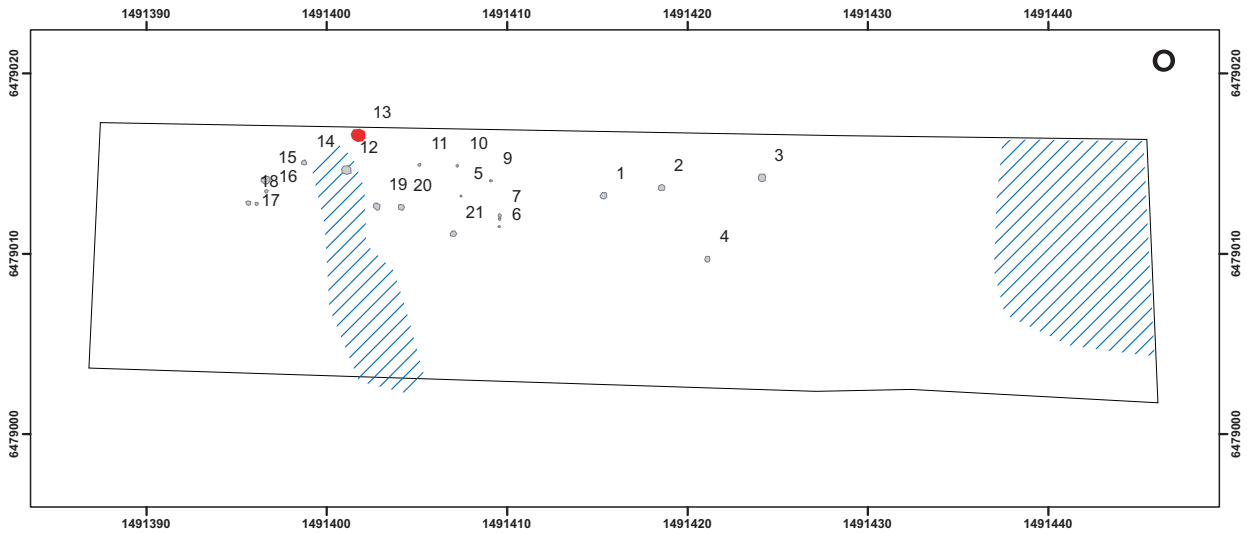

Referenser

- Björkhager, V 2001a. Distorp-Rystads Höga. Arkeologisk förundersökning. Rystad socken, Östergötland. Rapport i manus. Östergötlands länsmuseum
- Björkhager, V 2001b. Transportväg öster om Åby gård. Arkeologisk förundersökning. Rystad socken, Östergötland. Rapport i manus. Östergötlands länsmuseum
- Broberg M 1994. *Boplatslämningar invid fornl 175 och 184, Gärstad stg 8861. Linköpings stad och kommun. Östergötland.* Rapport UV Linköping. 1994:68
- Damell D 1976. Linköpingsbygden under förhistorisk tid i *Linköpings stads historia. Del 1.*
- Habbe, A-M 1980. *Arkeologisk undersökning av RAÄ 37, 132 och 133. Fd Mörtlösa västergård, Rystad socken/S:t Lars socken, Östergötland.* Slutredovisning. ÖLM dnr 1328/80. Riksantikvarieämbetet
- Habbe, A-M 1981. *Arkeologisk undersökning av RAÄ 37, 132 och 133. Fd Mörtlösa västergård, Rystad socken/S:t Lars socken, Östergötland.* Slutredovisning. ÖLM dnr 1328/80. Riksantikvarieämbetet
- Habbe, A-M 2001. Muntliga uppgifter angående undersökningen vid Gärstadsverket 1980-81. Riksantikvarieämbetet
- Hörfors, O 1992. *Gärstadverken, Rystad socken, Östergötland.* Arkeologisk utredning och förundersökning. Rapport. Östergötlands länsmuseum
- Larsson, L Z 1999. *Arkeologisk utredning. Etapp 1 inom Rydsområdet, Skäggetorp, Ramshäll och Lingshemsområdet. Kärna och Törnevalla socknar samt Linköpings stad och kommun, Östergötland.* Rapport. Riksantikvarieämbetet
- Nilsson C 1980. *Gravfält, äldre järnålder och boplatser, stenålder, fornlämning 132, Mörtlösa Västergård, S:t Lars socken, Linköpings stad, Östergötland.* Rapport. Arkeologisk undersökning. Riksantikvarieämbetet. Undersökningsverksamheten 1980:4. Stockholm
- Ohlsén, M Björkhager, V 2001. Svartgodskeramik vid Rystad kyrka. Arkeologisk utredning och förundersökning, Rystad socken, Östergötland. Rapport i manus. Östergötlands länsmuseum
- Ohlsén, M 2001a. Arkeologisk förundersökning. Näsby gård, Rystad socken. Östergötland. Rapport i manus. Östergötlands länsmuseum
- Ohlsén, M 2001b. Gång- och cykelväg till Ekängen, Rystad socken, Östergötland. Arkeologisk utredning och förundersökning. Rapport 2005:31 Östergötlands länsmuseum
- Äijä, K mfl 1996. *Tallboda, RAÄ 16, 18, 258, 269, 270. Rystad socken. Östergötland.* Riksantikvarieämbetet UV Linköping Rapport 1996:46.

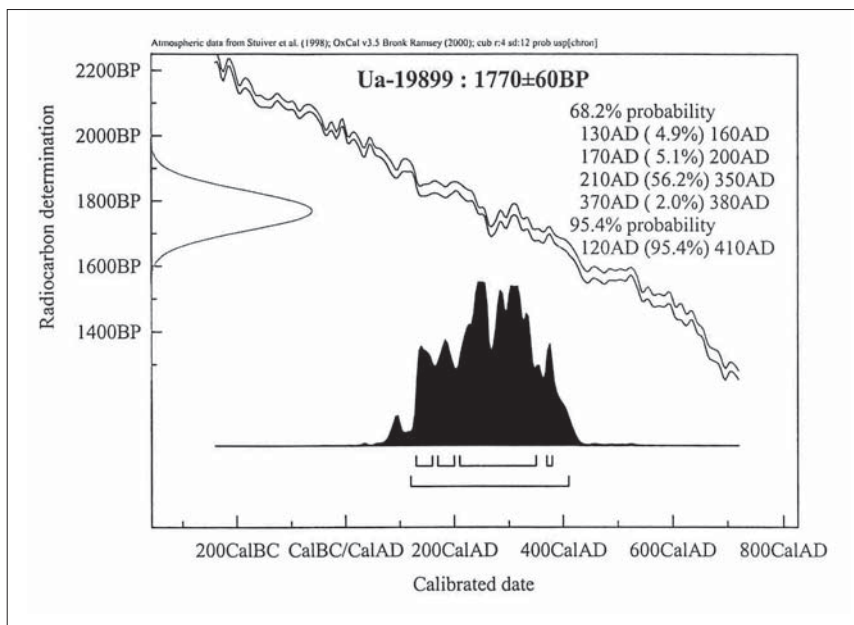
Figur 6. A 13, Härd. Foto ÖLM.

Teckenförklaring

- stolphål
- hård
- lager

Figur 7. Schaktplan med anläggningar och lager inlagda.

Figur 8. Kalibreringskurva för A 1, stolphål. ¹⁴C-prov analyserat på Ångströmlaboratoriet i Uppsala

Tekniska uppgifter

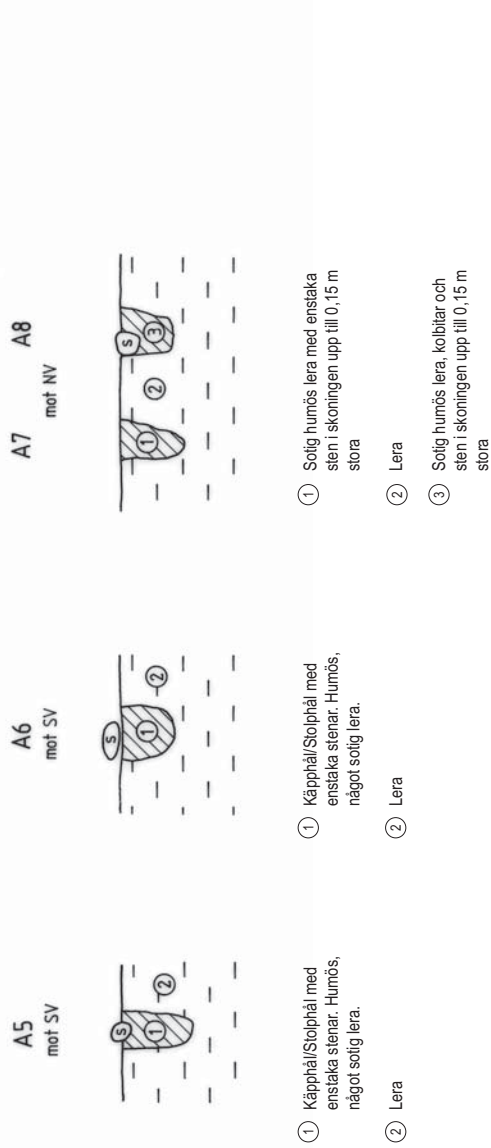
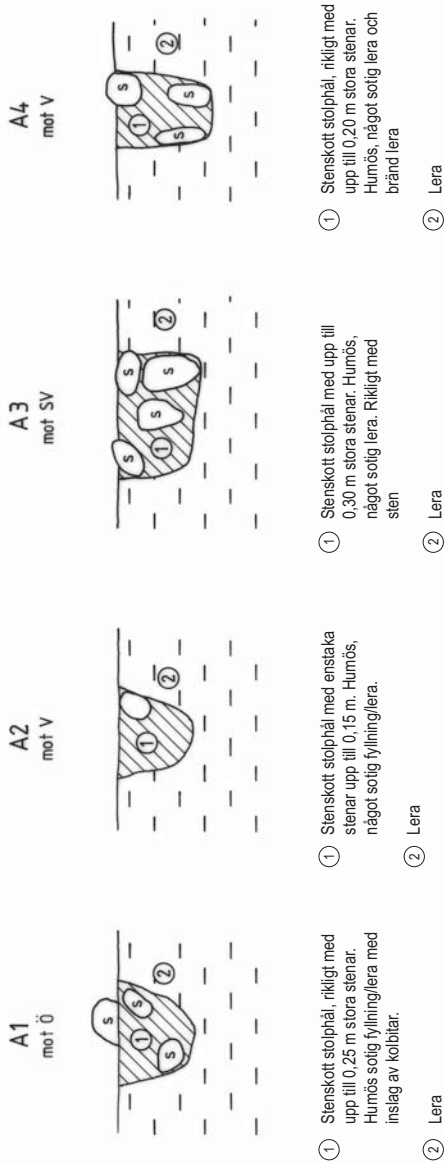
Lokal	Gärstadverken
Stad	Linköping
Socken	Rystad
Kommun	Linköping
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	ÖLM 8
Fornlämningstyp	Boplatslämning
Ekonomiska kartans blad	085 58 (8F 5i Tannefors) 085 68 (8F 6i Rystad)
Koordinater	X6478900-6480060 Y1490700-1492250
Koordinatsstem	RT 90, Gon V
Typ av undersökning	Arkeologisk utredning, etapp 2 samt för- och slutundersökning.
Länstyrelsens diarienummer	431-9657-02, Utredning, etapp 2 431-14966-02, För-och slutundersökning
ÖLM diarienummer	329/02, Utredning etapp 2. 520/02 För- och slutundersökning.
ÖLM projektnummer	6722, Utredning, etapp 2 5903, För- och slutundersökning. 6790 Utredning
Uppdragsgivare	Tekniska Verken i Linköping AB
Kostnadsansvarig	Tekniska Verken i Linköping AB
Projektledare	Marie Ohlsén
Personal	Viktoria Björkhager, Utredning etapp 2. Emma Karlsson, För- och slutundersökning.
Fältarbetstid	2002, juni-aug, Utredning, etapp 2. 2002-10-14-16, För- och slutundersökning.
Fynd	Ja, ej tillvarataget.
Foto	Dia
Analyser	¹⁴ C (Ua-19899)
Grafik	-
Renritning	Johan Levin och Lasse Norr
Grafisk form	Johan Levin

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.

Ur allmänt kartmaterial
ISSN 1403-9273

© Lantmäteriverket dnr 507-99-499
Rapport 2007:7 © Östergötlands länsmuseum

Gärstadverken
Rystad socken
Linköpings kommun, Ög

Profiliritning
Skala 1:20
Dnr 520/02
2002-10-01 M Ohlén, V Björkhager
Renritning Lasse Norr

A 9

Stolphål

Fyllning: skärvig sten, svagt sotblandad lera.

Kontakttyta: mycket otydlig i plan och profil

A 10

Stolphål

Fyllning: skärvig och skörbränd sten. Sotig lera.

Kontakttyta: relativt tydlig i plan och profil

A 11

Stolphål

Fyllning: kol och skörbränd sten i toppen, svagt sotblandad lera.

Kontakttyta: relativt tydlig i plan men mycket otydlig i profil

A 12

Stolphål

Fyllning: skärvig sten, sotblandad lera.

Kontakttyta: relativt otydlig i plan och profil

A 13

Härd

Fyllning:

1. Kol och skärvig sten
2. Skörbränd sten
3. Kol och sot

Kontakttyta: tydlig i plan och profil

A 14

Stolphål

Fyllning: skärvig sten, sotblandad lera.

Kontakttyta: relativt otydlig i plan, tydlig i profil

A 15

Stolphål

Fyllning: skörbränd sten, sotig lera.

Kontakttyta: tydlig i plan och profil

A 16

Stolphål

Fyllning: sotig lera.

Kontakttyta: tydlig i plan och profil

A 17

Stolphål

Fyllning: enstaka skärvig sten, sotig lera.

Kontakttyta: tydlig i plan och profil

A 18

Stolphål

Fyllning: sotig lera.

Kontakttyta: tydlig i plan och profil

A 19

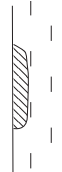

Stolphål

Fyllning: kol och sot i toppen, sot/kolblandad lera i övrigt. Enstaka skärvig sten

Kontakttyta: relativt tydlig i plan, och profil

A 20

Stolphål ?

Fyllning: sot/kolblandad lera.

Kontakttyta: relativt tydlig i plan, otydlig i profil

A 21

Stolphål

Fyllning: Skörbränd och skärvig sten, sotig lera med enstaka kol

Kontakttyta: otydlig i plan, tydlig i profil

Gärstadverket su

Rystad socken

Linköpings kommun, Ög

Profiltirning

Skala 1:20

Dnr 520/02

2002-10-16 M Ohlén, E Karlsson

Renritning Johan Levin

